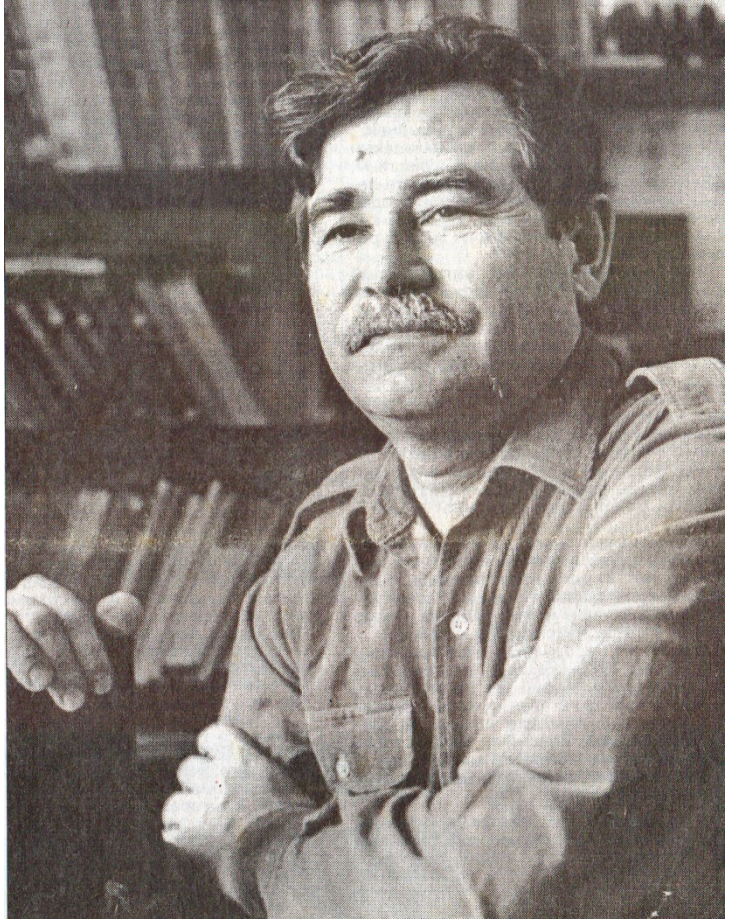

МАРИЙ КАВАН ПУРКЫТШО

Миклай Рыбаковын кум томан чумырен лукмо ойпогыжым савыкташ ямдылыме паша мучашке лишемеш. Ик семынже, тургыжланена: тудлан келшышын погымо мо, ыштыме пашанам шкеже кузе акла ыле? Вес семынже, чонлан ласка: шонен пыштыме илышыш шьндаралтеш. Шке жапыштыже Николай Федоровичлан темленам ыле: "Шукертсек книгада лектын огыл, произведенийдам чумырен лукташат жап шуын, айста савыктыме планыш пуртена". Тудо (тунам Марий Элын Госсекретарьже) шыргыжале веле: "Кызыт утларак кулешан книгаланат оксада чудо". "Кулешанжым, укежым Те огыл, лудшо аклышаш", - келшыктарынем. "Вес гана. Шке книгажым лукташ гын оксам муын - тыгай шомак, палем вигак тарвана. Адакшым пашаже шомакыштат огыл, таче, чынжымак, савыктымаште неле пагыт, шке книгаг темлаш шотлан ок тол", - Госсекретарь мутланымашнам

кошартынеже. "Шомаклан амал лийшаш огыл, эн ончыч писатель улыда, моло серызе семынак, Тенданат шке кертыжда уло!" - ынем келше. "А тый шкеже, савыктыш вуйлатыше, молан вара ынде шым ий книгатым от лук?" - кенета йодмыжлан вашешташ орын, мык-мук лийым. "Вот, то-то шол!" - Рыбаков чоян шыргыжале, шинча лукыштыжо кечыйол гай куптыр палдырныш. Тиде мутланымашнам тачысе гаяк шарнем. А эше палем, Миклай Рыбаков, кумдан палыме да жаплыме писатель, илыме курымыштыжо ик ганат шке мутсаска касышкыже калыкым чумырен огыл, лумгече тураште эреак ола гыч шылын каен: я дачышкыже, я тазалыкым пенгыдемдыме амал дене иктаж-могай санаторийышке. Путырак савырле лийын, сандене? Але пайремле чевер-лачка шомак деч утлаш точен? Тиде кызыт южо ен пел почеламутым возен шукта ма уке, шкенжын икияш-кокияш сылнымут сомылжым иктешлен, "творческий касшым" эртара. Тыште нимо удажат уке, моктымо ой сераш полша гын, тек айдеме кузе мошта шке кумылжым нолта. А Николай Федорович шкаланже шке акым сайын пален, эн ончычак шкаланже ушанен, ен шомакым аклен, но - чонвошт каласымым. Аклен тудо шомакым сомыл дене пенгыдемдымым, вет умыржо мучко шкежат шке мутшылан пенгыде оза лийын, умыржо мучко шкаланже каласыме мутшым шукташ тыршен.

"Ынде мыйынат ачам уло!.. Ынде Йогорланат, Эчукланат каласен кертам: нунын веле огыл, мыйынат ачам уло", - тыге чон юарлен "Салтак вате" пьеса гыч тулык рвезе Алик ойла. Кызыт, писательын шке каласкалымыж гыч йоча пагытшым пален, тиде шомакыште мый изи Колькан чон ойгыжым ужам. Вет тудо шкежат нигунамат ача-ава кумылым пален огыл.

"Миклай Рыбаков (Николай Федорович Рыбаков) 1932 ийыште, 4 ноябрьыште Волжский районысо Портанур ялыште кресаньык ешеш шочын", - возымо "Марий АССР-ын писательже-влак" книгаште. Тиде ой шенгелне - шонен лукмо дечат онай, кунамже шулыкан, кунамже куанле сюжет.

...Черле изи азам кочаже, Андрей Васильевич Майкин, сурт ончылсо почкалтыш да арымшудо кокла гыч налын, монгыжо пуртен. Азан аваже - Ирина удыржо тунам тудлан каласен: "Виеш марлан пуен колтенда гын, шке ончыза ынде тиде айдемын икшывыжым!" Пиалдыме удырамашын пурымашыже тунамсе пуламыр пагытлан кора

лугалтын: кулак радамыш ынышт пурто манын, ачаже, икмарда кресаньык, тудым эн незер да сындыме-кундымо рвезылан марлан пуэн, погыжым шелын. Йоратыдыме марий деч лектын кайыше удырамаш эргыжымат ужмышудымо лийын, вет тудо койдарыме ылышыжым шарныктен. Пиалешыже, изи Колька кочажын-коважын кидышкышт логалын: каза шорым йуктен точеныт, но илен лектеш манын ушанен огытыл. Туге гынат, юмо икшывылан ылышаш кечым полеклен. Кочаже, ала йочан ойган пурымашыштыже шке титакшым шижын, ала омыдымо йудым эртарен, чонжо дене туддеке пижын, тиддеч вара уныкажлан аважымат, ачажымат алмаштен. Тиде чон кыл курымешлан кодын да умылтараш лийдыме вяян лийын. "Кочамак мыйым вес ганат колымаш деч утарен", - шарнем Николай Федоровичын каласкалымыжым. А лийынже тыге. Кок пошкудо вате, ала молан сырен кудалтен, туманлаш, ваш-ваш қаргаш туналыныт. Коклаштышт, корно пуракыште модын, изи Колька шинчен. Йочалан осал логалын (тыгай лийын кертмым кызыт шанче-влакат пенгыдемдат), йонлен каен. Йошкар-Олашке ала-могай сомыл дене кайыше кочажлан содор увертареныт: "Колькат колен". Андрей Васильевич монгыжо уш йомдарыше гай миен пурен, олымбалне кийыше чон падырашыжым шортын-шортын ондалын. Тидым умылаш неле, но уныкаже шулалтен колтен, шинчажым почын.

Очыни, чынжымак, айдеме ылышыш ыштышаш пашаж дене пырля толеш, Юмо манына але пурымаш - ыштышашым шукташак айдемым арала. Николай Федоровичын вес каласкалымыжат тиде оем пенгыдемда. Ачадыме-авадыме йоча туняште шке вержым кычалын, кертмыж семьн илаш тунемын. Тыге тудо Юл серысе шала перныл коштшо рвезе-влак дене палыме лийын. Изинекак шкешотанлан, тудлан нине рвезе-влакын ниго деч луддымо улмышт, шке семьшышт илен моштымышт келшен. Адакшым могай порьен йочам эрык огеш сымыстаре, вет тыгай годым поснак шкендым кугыенла шижат. ...Майкин Колькам карт дене модын колтеныт. Пырдыж воктене шогалтыме рвезе шинчам веле кумалтен: логалеш гын логалеш умбакыже кышкыме кузо але ордыж чонешта, нимом от ыште, тыгай тиде тушкан "законжо". "Тунам иктым гына шоненам: иктаж-мо лиеш гын, кузе тидым кочам чытен лектеш?" - ятыр ий эртымеке, шарналтен ончычсо полмезе.

Книгаш пуртышаш 1946 ий 4 ноябрьште (шочмо кечынже) ыштыме фотосуретым ончем. Миклай Рыбаков Помар школын тунемшыже-влак коклаште: шорык коваште гыч ургымо упшыжым вуй пундашке шынден, шарфым, очыни, коважын пидын пуымым, кок пачаш шуй йырже путыралын, онгым ыштен, мучашыжым кужун сакалтен. Вуйжо, тиде мый улам маншыла, комдыкрак кудалтыме. Каласаш кулеш, самырык годсо фотосуретлаште тудо утларакшым тыгай. Шижалтеш: характер, койыш-шоктыш изинекак пенгыдемын. Арам огыл калыкыште ойлат: "Койыш-шоктышым удет - пурымашым туред налат". Миклай Рыбаков пурымашыжым шке чонен. Юл серыште лийше тиде шучко сурет деч вара тудо кенета Йошкар-Олашке, музыкально-театральный училищыш, тунемаш каяш шонен пышта. Кочаже чарен огыл, вет шкежат творчестволан кумылан айдеме лийын. Уныкаже тудын ручка дене возымо ял ылыш нерген романжым кумылын лудын, ала тунамак шкежат кидышкыже ручкам налын, кочажын чон тулжо дене ылыжын.

Тунемаш пураш кайыме нерген Миклай Рыбаков мутланымаште веселан шарналтен: "Училищыш пураш мыланем ик марий вате полшыш!"

...Йолташыж дене поездыш шинчыныт. Билет налаш окса укедан кора улыл тенгыл йымаке шылын возыныт. Корныжат кужу огыл да... мушкыр чот шужен. А тенгылыште шинчыше удырамашын йол воктеныже - сумка, тушеч моткоч тутло пуш лектеш. Шы-ыпак почыныт: у-у, тыште мо гына уке - туарат, комбо шылет, когиль-мелнат! "Очыни, олесе родыжлан костенечым нангаен, ну и авызленна вет, шер теммешке! - каласкален Николай Федорович да кенета ешарен: - Кызыт тиде марий ватым муам ыле гын, шудо пачаш шергын тузем ыле йорваржылан".

Кусыным торлаш Миклай Рыбаков йоратен, нигонат поро пашажым монден огыл. А шкеже "Кузе Тендан польшландта таушташ?" манмылан воштылеш веле ыле: "Черкыш каен, тазалыкем верч сортам чукто!" Тазалык... Туддеч посна айдеме ылыш ок тувырго. Писательын пашажат... Но тидын нерген варарак...

А кусыным тиде марий ватылан Николай Федорович весе гоч портылтен. Кугыжаныш делегаций дене пырля Башкирийыш мийымышт годым ик мероприятийыште сцена воктене шинчыше рожын катан рвезым ужын. Ко пала, мом

тудо тунам шоналтен, ала шке йосо йоча пагытшым шарналтен - рвезым парняж дене шкеж деке ужылдалын. Тудет "кугу чучу" деке вожылальшрак толын шогалын. "Кевытыште ботинкым нал", - рвезылан 50 тентем шуялтен (тунам тиде окса акан лийын). Ойлат, рвезым аваже ончыч поньыж налын, "чучун полекшылан" ушанен огыл, йоча ала-могай осал па-шам ыштен, шонен. Пален налмеке, эргыжлан у ботинкым чиктен шогалтымеке, удырамаш кугу онго калачым налын, школышко пуэн колтен: "Миклай Рыбаков деч ман!" Икшыве-влак куанен калачым нумалыныт да икте-весышт ончылан моктаненыт: "Мемнам Миклай Рыбаков калаче дене сийла!" Кузе от кугешне, вет тиде Миклай Рыбаковынак пьесыжым нуно урокышто тунемыт, книгажым лудыт! Тауштен моштымо кумыл - марий калыкын вурыштыжак, а писатель - шочмо калыкын эргыже. Эше шарналтеш Миклай Рыбаковын шугарже. Ош мрамор шарныктыш воктене лустырийрак, нужна вургеман илалше удырамаш ыреслен-ыреслен кумалеш. "Тыгай годым пуыман вет", - тудлан оксам шуялтыме. Удырамаш кенета чурк лийын каен: "Мый вет йодын коштшо омыл. Тиде айдеме шукылан порым ыштен, чонжо волгыдо каваште, Юмо дене пырля, коштшо манын сорвалем". Теве тыге...

Удырамашын образше Миклай Рыбаковын пьесылаштыже поснак келгын, сылнын суретлыме. Писатель удырамашым илыш кучем семын ончыкта. Пенсийыш кайымекеже, икана тудо мыланем йынтыртыш. "У пьесым возем", - мане, сюжет дене палдарыш, героиняжыш пурымашыжым суретлыш: тыглай удырамаш, неле-йосо вошт эртен, марий президент марте кушкеш. "Ойган йоратымаш нерген муро кулеш, шомакым возаш келшет гын, семжым келыштараш Вениамин Захаровым йоднем ыле, - мане писатель да ешарыш: - Теве ужат але, чынжымак вашке мемнан дене але Российыште удырамаш президент лиеш. Те вет тыгай улыда, удырамаш-влак, чыла моштеда, чыла кертыда, туня илыш тендан йыр пордеш". Эн тун удырамашын - аван - мондымо айдемылан тыгай шомакым ойлаш могай поро чонан лийман! Тудо шумыштыжо нимогай осалым нумал кертын огыл. "Йоратыме авием, - воза писатель ик серышыштыже. - Тый ынде самырык отыл, неле пашамат ыштен от керт. Санден ала кенежым мемнан деке илаш куснет ыле? Тыйын пашат ынде кудо коклаште. Мыйын Валям вашке азам ышта, вашке павай лият. Эргычым шкеак ончен шыч керт гын, уныкат дене, уныкат пелен илымет ок шу мо, авай?.." Ава толын огыл. Николай Федорович тудым садак конден, ятыр ий вара, аважын черланымекеже, коштын кертдыме лиймекеже... Но вес удырамаш, Валентина Степановна, Валюша пелашыже, умыржо мучко эре пеленже лийын - ойгышто-куаныште, чевер уржа-сорла тылзе кечын, суанышт кечын, да сусандарыше йушто пургыж тылзе йудым, курымашлан ойырлымо йудым... Тиде муро гай йоратымаш самырык Миклай Рыбаковлан кече йымалне шке вержым муаш полшен. Тиде муро гай йоратымаш тунялан эше кок айдемым - Юрийым да Маринам - полеклен, тукымым шуен. Тиде йоратымаш пьесылашкыже чоным пуртен. Колалтын: пьеса-влак жап дене шенгеке каеныт. Нигунарат тиддене ом келше. Мутлан "Чодыра муй" пьесымак налаш. Герой-влакын характерышт чодыра пожар годым, йулем верыште почылтеш. Айдеме да пуртус, йоратымаш да ондалымаш, чоялык да чон яндарлык, чын да шоя - але тиде тачысе тема огыл? Вет йулышо чодыра - тиде пожар веле огыл, тиде йулен ломыжыш савырныше калыкын чон погыжо. Але вара таче тиде шотышто мутланаш мемнан нимогай амалнат уке? Адакшым, кажне произведений - пагытын шочшыжо, сандене тудо эртышым арален кодымо йон. Тукым-влак икте-весыштым вашталтат, мо лийын ончычсо илышыште, кузе айдеме илен, тидым ме эн ончычак сылнымут произведений гоч палена. Тидын шотыштат Миклай Рыбаковын кажне пьесыже моткоч шерге.

...Ончылнем поэмеын ик экземплярже. Тудым Николай Федоровичлан лудаш пуэнам улмаш. Палыме шуын: кузе тудо акла? Карандаш дене ыштыме палдыртыш-влак, мучашыште - шонымашыжым ойлышо кум гана шындыме знак, кидшым пыштыме - карандаш денак! Тунам тудо Госсекретарьлан ышта ыле. Кугу тора, а весын возымыжым ручка дене тукен огыл! Весым пагален моштымаш, кертмыж семын полшаш тыршымаш - Миклай Рыбаковын ик эн тун ойыртемже лийын. Ко гын да могай гына йодыш дене тудын деке коштын - Госсекретарьын кабинетше гыч иктат кумыл волышо лектын огыл. Кажнылан шке шомакше лийын. Савыртышан илыш тудым психологым, айдеме чоным вошт ужын моштышым, ыштен. А кузе тудо шочмо сылнымутна, тувырана вианме верч тургыжланен! Тидым ме гына огыл, пошкудо республикылаштат паленыт. Чучкыдынак чуваш, мордва, удмурт савыктыше-влак деч

кораныме шомакым колаш логальш: "Тендан Миклай Рыбаковда гай писатель мемнан виктерыште ышта ыле гын, меат, тендан семьянак, пашанам ворадарена ыле..." Тыге да, тыгежак огыл. Госсекретарь мо уло вийжым, кертмыжым мер пашалан пуэн, но кугыжаныш кучем ик ен деч гына ок шого. Путынъ Россий кумдыкысо тунамсе экономика пуламыр марий элыштат озалыныде кертын огыл. Тидым умылаш лийын, но келшаш - йосо. Кузе ышташ кулеш шочмо калыкетын культурыжо тузланыже манын, мом ышташ - Госсекретарь пален, но чылажым, шукыжым ышташ йон лийын огыл. Ик марий погынышто танлызе-влаккан вашештымыж годым (а тунам танлаш лудыкшо лийын огыл) тудо чон йулен ойлен: "Правительстведа "шукшо" гынат, вет тудо уло вийжым пыштенак, чыла йодышлам рашемдаш тырша. Ончыза, але марте нигунамат тыгай лийын огыл - 17 марий айдеме правительстве ышта. Кажныже шке пашажым пала, кажныжын шке пашажлан чонжо коршта. Икте-весылан энертен, ваш-ваш умылен ыштена гын, ме тендан дене пырля ончыко тошкалына". Чолга, виян - тыгай тудо эре калык ончылно лийын. Виян деч вий шутымыж семын йодыт. Но паленыт мо мемнан кокла гыч шукынжо: тудым, шке жапыштыже эн самырык культура министрым, паша гыч национализм шулышан улмыжлан коранденыт - ик кугу концертыште утларакшым марий номер-влак лийыныт. Ятыр жап пашадыме лиймеке (тиде пагытыште йудшо-кечыже гай пьесым возен), обкомын у вуйлатышыже тудым "Пачемыш" журналын редакторжылан шогалташ темла. Вара, Гостелерадион вуйлатышыже лиймеке, марий радио ден телевиденийым у кукшытыш нолталмеке, адакат тошто титаклымаш тарвана. Ынде тудым тиде паша гыч пуйто писатель-влакын шке ушемыштым вуйлаташ сайлымыштлан кора корандат. Сайленна, куанен сайленна! Но шагалже тунам пален, молан тудын лумжо сайлымаш спискыш логалын. Амал лийын нелеш налаш, тиде кочым "кочывудышто" шулыктараш (тыге шуко лумло еннам йомдаренна), лыпланаш, йымаш, но - уке! Миклай Рыбаковым СССР писатель ушем правленийын членжылан сайлат, РСФСР писатель ушем правленийын секретарьже лиеш. Марий Элыш кумдан палыме совет писатель-влак толын кошташ туналыт, Йошкар-Олаште черетан погынымашыштым эртарат. Изиш варарак, адакат Миклай Рыбаковын тарватымыжлан кора, Тунямбал финн-угор писатель-влакын конгрессышт эрта, тыште нунын ассоциацийышт шочеш. Чынжымак каласаш гын, тачысе путынъ финн-угор кылна тышеч туналын.

...Марий Элын икымше президентше Владислав Зотин Писатель ушем правленийын погынымашкыже толын. Молан, кузе тыге? - чылан ормалгеныт, вет тымарте "сур порт" могырыш коштмо, но монтешла йолгорно такырталтын огыл. Варарак пале лие: Николай Федоровичым Госсекретарьлан пашаш налыт. Чаманенна тудым колташ, но паленна: пуркыт кайыккан кукшыт кулеш. Тушечын утларак коеш, утларак шижалтеш. Лачак ужалыше йолташ гай шылын йымыше неле черым веле, витне, ужынат, шижынат от шукто...

...Кугу зал. Лын-лын калык погынен. Иктышт вераныныт, весышт радам коклаште мутланен шогат. Чыланат мероприятий туналмым вучат. Мыят нунын коклаште. Теве радам вошт Николай Федорович ошкыл колтыш. Чонлан луш лие: "Миклай Рыбаков тыште гын, чылажат сайын эртышаш". Но кенета тудо омса могырыш тарваныш. "Але вара кайынеже?!" - почешыже вашкем. Тужваке лектын, ужым: Николай Федорович пурлашкыла ошкылеш. Ала-могай палыдыме урем. Порт-влак тораштырак кончат. Лачак кумда корнын кок велныже нарашта куэ-влак веле шогат. Мланде умбаке кече пуйто путынъ волгыдыжым велен - асфальт корно шыште тусым налын. "Николай Федорович, Те кушко?! Каеда мо?" - кычкырем почешыже. Нимом ыш вашеште, лачак савырнен ончалын, моткочак порын, тыматлын шыргыжале да тыгакак тыматлын, вашкыде, кечан кумда корно дене ошкыльо. Почешыже ончен шогем: умбалныже сур костюм, ошалге плащ... Мотор, вийвал порьен...

Тиде омо мыланем неле чер дене орланыше Николай Федоровичын илыш дене чеверласыме йудым, 2004 ий 17 февральыште кончен. Тыге тудо чеверласен. Кушко каен? Ушаныме шуэш - шарнымашке, мондыдымашке. Ала омеш кончышо у урем чынжымак лиеш да Миклай Рыбаковын лумжым нумалаш туналеш? Ушанымак шуэш! Вет калык писатель Миклай Рыбаков йоратыме марий республикыжын шочмо кечынже - 4 ноябрьыште шочын. Тетлаже мом каласет?!

